

www.noorfatemah.org

نور فاطمه زهرا علیها السلام
مؤسسه فرهنگی قرآن و عترت
تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۴۰۰۷۷
www.noorfatemah.org

انتشارات حکمت و اندیشه
Hekmat va Andیشه Publications
تلفن: ۰۲۱ - ۶۶۴۱۸۲۰۶

حضور قلب، ادب نماز

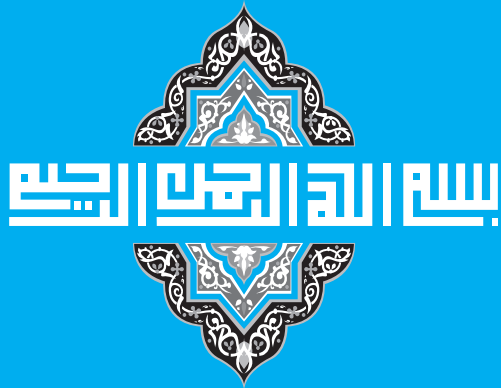

بی تردید مؤمنان رستگار شدند.
آنان که در [ظاهر] نمازشان فروتن [و در باطن]
با حضور قلب [اند].

سوره مومنون آیه ۱ و ۲

حامد صام

حضور قلب، ادب نماز

به اهتمام: حامد صارم

حضور قلب، ادب نماز

مؤسسه فرهنگی قرآن و عترت نور فاطمه زهرا ع

حامد صارم

ویراستار: مهدی نصیری

گرافیک و یونیتفرم: محسن داوری نژاد

صفحه آرایی: سید مبارک نقوی

ناشر: انتشارات حکمت و اندیشه / شابک: ۳-۱۵-۸۱۷۹-۶۰۰-۹۷۸

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۵ / شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

مراکز پخش: قم، بلوار سمیه، خیابان شهید رجایی، کوچه ۹، پلاک ۳۵

مؤسسه نور فاطمه زهرا ع - تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۰۰۷۷ همراه: ۰۹۱۲۷۵۹۹۵۹۹

تهران، خ انقلاب اسلامی، بین ابوریحان و فلسطین، بن بست مهارت، خانه هنر، پلاک ۴ واحد ۱۳

انتشارات حکمت و اندیشه - تلفن: ۰۶۶۴۱۸۲۰۶-۰۲۱

www.noorfatemah.org

نقل مطالب این کتاب با ذکر مأخذ، جایز می باشد

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته اند

این مختصر که بر اساس همگام‌سازی فقه و اخلاق مبتنی بر آیات و روایات تنظیم شده است و نمونه‌ای است آغازین در این زمینه به پیشگاه فرزند فاطمه علیها السلام و منتظر زهرای مرضیه جمال جمع و مجمع جمال حجة الله علی العالمین و بقیة الله فی الارضین، به عنوان هدیه موری به سلیمان اقلیم وجود تقدیم می‌گردد.

فهرست

- ۹..... نماز، ذکر خداوند
- ۱۰..... اهمیت و جایگاه حضور قلب
- ۱۱..... حضور قلب، رمزستگاری مؤمنین
- ۱۸..... تعدد رکعات نماز و حضور قلب
- ۲۰..... حضور قلب، ادب نماز و نشانهٔ ایمان
- ۲۲..... حضور قلب، ادای حقوق نماز
- ۲۳..... جلب محبت خداوند متعال
- ۲۳..... آثار حضور قلب
- ۲۴..... پاک شدن از همه گناهان
- ۲۵..... کسب حضور قلب
- ۲۵..... حاضر و ناظر دیدن خداوند
- ۲۵..... معرفت به اجزا و اذکار نماز
- ۲۷..... نماز مودع
- ۲۸..... دور نمودن نفس از افکار دنیایی
- ۲۹..... طولانی کردن نماز
- ۳۰..... آرامش و وقار در نماز

- موانع حضور قلب ۳۴
- خطورات و افکار دنیایی ۳۴
- فعل عبث و لغو در نماز ۳۵
- کسالت در نماز ۳۵
- وسوسه شیطان ۳۶
- خضوع و خشوع پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام هنگام نماز ۳۸
۱. پیامبر اکرم ﷺ ۳۸
۲. امیر المؤمنین علی علیهما السلام ۴۰
۳. امام حسن مجتبی علیهما السلام ۴۱
۴. امام سجاد علیهما السلام ۴۲
۵. امام باقر و امام صادق علیهما السلام ۴۵

نماز، ذکر خداوند

نماز ذکر و یاد خداست و آثار فراوانی دارد. نماز مایه تقرب به خدا «الصَّلَاةُ قُرْبَانٌ كُلِّ تَقِيٍّ»^۱ دورکننده از فحشا و منکر «الصَّلَاةُ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ»^۲ و معراج مؤمن است. برای آنکه آثار نماز بر نمازگزار مترتب شود لازم است نماز با حضور قلب خوانده شود. هدف از نماز، ذکر خداوند متعال است. «نماز به منزله ظرفی است که هدف نماز در آن جای گرفته است. بنا بر این نماز خواندن در حال غفلت همچون، ظرفی است که محتوا ندارد».^۳ واضح است که نمی توان عبادت خداوند متعال را به جا آورد در حالی که قلب انسان متوجه خداوند متعال نباشد، بی شک چنین نمازی ذکر نخواهد بود.

۱. کافی، ج ۳، ص ۲۶۵.

۲. سوره عنکبوت، آیه ۴۵.

۳. ترجمه اخلاق (سید عبد الله شبیر)، ص ۷۷.

اهمیت و جایگاه حضور قلب^۱

نماز امانت الهی است که بدون حضور قلب، امانت ادا نمی شود.

«كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا حَضَرَ وَرَقْتُ الصَّلَاةِ يَتَزَلَّزَلُ وَيَتَلَوَّنُ فَيَقَالُ لَهُ مَا لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَيَقُولُ جَاءَ وَقْتُ أَمَانَةِ اللَّهِ الَّتِي عَرَضَهَا عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلَهَا وَأَشْفَقَنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ فَلَا أُدْرِي أَحْسِنُ أَدَاءَ مَا حَمَلْتُ أَمْ لَا؟^۲»

امیر المؤمنین علی بن ابیطالب عَلَيْهِ السَّلَامُ در وقت نماز، رنگ رخساره اش دگرگون می شد و شروع به لرزیدن می نمود. به او گفته می شد، تو را چه می شود ای امیر المؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ، در پاسخ می فرمود: وقت امانتی آمده است که خداوند بر

۱. مراد از حضور قلب خالی بودن دل از غیر نماز و حضور دل نزد خداوند متعال و توجه به معانی افعال و اقوال آن است.

۲. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۴۸.

آسمان‌ها و زمین عرضه نمود و امتناع کردند؛ زیرا از حمل کردن آن امانت ضعیف و ترسان بودند و انسان آن امانت را حمل کرد، پس من نمی‌دانم به نیکویی این امانت را حمل کرده‌ام یا نه».

حضور قلب، رمزستگاری مؤمنین

«قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِذَا كُنْتَ فِي صَلَاتِكَ فَاعْلَيْكَ بِالْخُشُوعِ وَالْإِقْبَالِ عَلَى صَلَاتِكَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ!»

امام صادق عليه السلام فرمود: هنگامی که در نماز هستی، بر تو باد به خشوع و اقبال [قلبت] به نماز؛ چرا که خداوند [در وصف مؤمنان رستگاران] می‌فرماید: کسانی که در نماز خویش خاشع هستند».

۳. «قَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عليه السلام: فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ «الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ» قَالَ الْخُشُوعُ غَضُّ الْبَصَرِ فِي الصَّلَاةِ وَقَالَ مَنْ التَفَتَ بِالْكُلِّيَّةِ فِي

صَلَاتِهِ قَطَعَهَا!

امام صادق عليه السلام: درباره آیه شریفه ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ کسانی که در نماز خاشع هستند ﴿ فرمود: خشوع پایین انداختن نگاه در نماز است و فرمود هرکس به طور کلی در نمازش غافل باشد نمازش راقطع کرده است.».

۴. «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بِنَيْتِ الصَّلَاةِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُمٍ سَهْمٌ مِنْهَا إِسْبَاحُ الْوُضُوءِ وَسَهْمٌ مِنْهَا الرُّكُوعُ وَسَهْمٌ مِنْهَا السُّجُودُ وَسَهْمٌ مِنْهَا الْخُشُوعُ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الْخُشُوعُ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ عَلَى رَبِّهِ فَإِذَا هُوَ أَتَمَّ رُكُوعَهَا وَسُجُودَهَا وَأَتَمَّ سِهَامَهَا صَعَدَتْ إِلَى السَّمَاءِ لَهَا نُورٌ يَتَّالَى وَفُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ لَهَا وَتَقُولُ حَافِظَتُ عَلَيَّ حَفِظَكَ اللَّهُ فَتَقُولُ الْمَلَائِكَةُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى صَاحِبِ هَذِهِ الصَّلَاةِ وَإِذَا لَمْ يُتِمَّ سِهَامَهَا صَعَدَتْ وَلَهَا ظُلْمَةٌ وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ دُونَهَا وَتَقُولُ صَيَّعْتَنِي صَيَّعَكَ اللَّهُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ بِهَا وَجْهَهُ»^۲

۱. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۶۴.

۲. همان.

پیامبر خدا ﷺ فرمودند: نماز بر چهار سهم بنا شده است سهمی از آن، کامل کردن وضو و سهمی از آن، رکوع و سهمی از آن خشوع است. [شخصی سخن حضرت را قطع کرد و] از ایشان پرسید ای رسول خدا خشوع چیست؟

پیامبر ﷺ فرمود: تواضع در نماز و اینکه عبد با تمام قلبش به پروردگارش توجه داشته باشد و هنگامی که رکوع و سجود و باقی سهم‌های نماز را تمام کرد، نماز به آسمان می‌رود در حالی که برای آن نوری درخشنده است و برای نماز، درهای آسمان باز می‌شود و نماز می‌گوید [حق] مرا حفظ کردی خدا تو را حفظ کند و ملائکه می‌گویند صلوات خدا بر صاحب این نماز، و در صورتی که سهم‌های نماز تمام نباشد، نماز بالا می‌رود در حالی که برای او ظلمتی قرار دارد و درهای آسمان بسته شده است و نماز می‌گوید من را ضایع کردی خدا تو را ضایع کند و خداوند نماز را به صورت او می‌زند».

به هر اندازه‌ای که نمازگزار حضور قلب داشته باشد به همان مقدار نماز او مقبول درگاه الهی قرار خواهد گرفت.

«قَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عليه السلام: إِذَا أَحْرَمْتَ فِي الصَّلَاةِ فَأَقْبَلَ عَلَيْهَا فَإِنَّكَ إِذَا أَقْبَلْتَ أَقْبَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَإِذَا أَعْرَضْتَ أَعْرَضَ اللَّهُ عَنْكَ فَرِيئًا لَمْ يُزْفَعْ مِنَ الصَّلَاةِ إِلَّا [التَّصْفُ أَوْ التُّلْتُ أَوْ الرَّبْعُ أَوِ السُّدُسُ عَلَى قَدْرِ اقْبَالِ الْمُصَلِّي عَلَى صَلَاتِهِ وَلَا يُعْطِي اللَّهُ [الْقَلْبَ] الْغَافِلَ شَيْئًا؛

امام باقر عليه السلام فرمودند: هنگامی که تکبیره الاحرام گفتی، به نماز اقبال کن. هنگامی که تو به نماز رو می کنی خداوند متعال به تو نظر می کند و هنگامی که در نماز از آن اعراض کردی (قلب توازن نماز غافل شد) خداوند متعال نیز از تو اعراض می کند، شاید که نماز قبول نشود مگر نصف آن یا یک سوم یا یک چهارم و یا یک ششم نماز. به مقداری که نمازگزار در نمازش حضور قلب دارد نماز او مورد قبول خداوند قرار می گیرد و خداوند متعال به قلب غافل هیچ چیزی اعطا نمی کند.»

در هنگام نماز، خداوند مهربان به نمازگزار توجه می کند، اما هنگامی که

نمازگزار از خداوند غافل شود خداوند متعال نیز از او روی برمی گرداند.

«قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِذَا قَامَ الْعَبْدُ إِلَى الصَّلَاةِ أَقْبَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ فَلَا يَزَالُ مُقْبِلًا عَلَيْهِ حَتَّى يَلْتَفِتَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِذَا التَّفَتَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ أُعْرِضَ عَنْهُ!»

امام صادق عليه السلام فرمودند: هنگامی که بنده به نمازی ایستد خداوند به او توجه و عنایتی ویژه می نماید. نمازگزار پیوسته مورد توجه خداوند متعال است تا اینکه از خدا غافل شود، پس از اینکه نمازگزار سه مرتبه در نماز از یاد خدا غافل شد، خداوند نیز از او روی برمی گرداند».

«قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ حَسَنُ الْعَسْكَرِيِّ عليه السلام: فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ أَيِ بِلْتِمَامِ وُضُوئِهَا وَتَكْبِيرِهَا وَقِيَامِهَا وَقِرَاءَتِهَا وَرُكُوعِهَا وَسُجُودِهَا وَحُدُودِهَا وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ أَيُّمَا عَبْدٍ التَّفَتَّ فِي صَلَاتِهِ قَالَ اللَّهُ يَا عَبْدِي إِلَى مَنْ تَقْصِدُ وَمَنْ تَطْلُبُ أَرِيًّا غَيْرِي تُرِيدُ أَوْ رَقِيبًا سِوَايَ تَطْلُبُ أَوْ جَوَادًا خَلَايَ تَبْغِي وَأَنَا أَكْرَمُ الْأَكْرَمِينَ وَأَجْوَدُ الْأَجْوَدِينَ وَأَفْضَلُ الْمُعْطِينَ أُثْبِتُكَ ثَوَابًا لَا يُحْصَى قَدْزُهُ أَقْبَلَ عَلَيَّ فَإِنِّي

عَلَيْكَ مُقْبِلٌ وَمَلَأَكُنِي عَلَيْكَ مُقْبِلُونَ فَإِنْ أَقْبَلَ زَالَ عَنْهُ إِثْمٌ مَا كَانَ مِنْهُ فَإِنْ
 التفت ثانية أعاد الله له مقاتته فإن أقبل على صلاته غفر الله له وتجاوز عنه
 ما كان منه فإن التفت ثالثة أعاد الله له مقاتته فإن أقبل على صلاته غفر الله
 له ما تقدم من ذنبه فإن التفت رابعة أعرض الله عنه وأعرضت الملائكة عنه
 ويقول ولئنك يا عبدي إلى ما توليت؛^۱

امام حسن عسکری علیه السلام درباره آیه شریفه ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ﴾ نماز را به پادار
 فرمودند: منظور، اتمام وضو و تکبیر و قیام و قرائت و رکوع و سجود و حدود
 نماز است. نیز از قول رسول الله صلی الله علیه و آله فرمودند: هر عبدی در نمازش غافل
 باشد، خداوند متعال می گوید: ای بنده من، چه کسی را قصد کرده ای و از
 چه کسی طلب می کنی، آیا پروردگاری جز من را می خواهی، یا نگهبانی جز
 من را می طلبی یا بخشنده ای جز من را می یابی، در حالی که من گرمی ترین
 گرمیان هستم و بخشنده ترین بخشندگان می باشم و بهترین عطاکنندگان

۱. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۴۴.

۲. سورة بقره، آیه ۴۳.

هستم. ثوابی به تو می‌دهم که قابل اندازه‌گیری نیست، به من روکن که من به تو رو کرده‌ام و ملائکه‌ام نیز به تو رو کرده‌اند. اگر نمازگزار در نماز به خداوند اقبال کند، گناه گذشته او از بین می‌رود و اگر برای بار دوم از خداوند غافل شود خداوند دوباره همان‌گونه او را ندا می‌دهد و اگر دوباره به نماز اقبال کند خداوند او را می‌آمرد و از او می‌گذرد و اگر بار سوم از نماز غافل شد، خداوند دوباره او را مورد خطاب قرار می‌دهد. اگر به نماز اقبال کند خداوند گناهان گذشته او را می‌آمرد و اگر بار چهارم از نماز غفلت کند، خداوند از او اعراض می‌کند و ملائکه نیز از او اعراض می‌کنند و [خدا] می‌گوید: ای عبد من تو را واگذار کردم به چیزی که به سمتش رفتی.»

تعدد رکعات نماز و حضور قلب

تعداد رکعات نمازهای یومیه متفاوت است و از دو رکعت تا چهار رکعت، رکعات نمازهای یومیه می باشد یکی از دلایل حکم کثرت رکعات و تفاوت رکعات نماز حضور قلب می باشد. در روایتی نسبتاً طولانی از امام رضا علیه السلام نقل شده است:

«أَصْلُ الصَّلَاةِ إِثْمًا هِيَ رُكْعَةٌ وَاحِدَةٌ لِأَنَّ أَصْلَ الْعَدَدِ وَاحِدٌ فَإِذَا نَقَصْتُ مِنْ وَاحِدٍ فَلَيْسَتْ هِيَ صَلَاةً فَعَلِمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّ الْعِبَادَ لَا يُؤَدُّونَ تِلْكَ الرُّكْعَةَ الْوَاحِدَةَ الَّتِي لَأَصَلَاةٍ أَقَلُّ مِنْهَا بِكَمَالِهَا وَتَمَامِهَا وَالْإِقْبَالِ عَلَيْهَا فَفَقَرَنَ إِلَيْهَا رُكْعَةً أُخْرَى لِيَتِمَّ بِالثَّانِيَةِ مَا نَقَصَ مِنَ الْأُولَى فَفَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَصْلَ الصَّلَاةِ رُكْعَتَيْنِ ثُمَّ عَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ ص أَنَّ الْعِبَادَ لَا يُؤَدُّونَ هَاتَيْنِ الرُّكْعَتَيْنِ بِتَمَامٍ مَا أُمِرُوا بِهِ وَبِكَمَالِهَا فَصَمَّ إِلَى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ الْأَخْرَةَ رُكْعَتَيْنِ رُكْعَتَيْنِ لِيَكُونَ فِيهَا تَمَامُ الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ ثُمَّ عَلِمَ أَنَّ صَلَاةَ الْمَغْرِبِ يَكُونُ شُغْلُ النَّاسِ فِي وَقْتِهَا أَكْثَرَ لِلانْتِصَافِ إِلَى

الإِفْطَارِ وَالْأَكْلِ وَالْوُضُوءِ وَالتَّهَيُّةِ لِلْمَيِّتِ فَرَادَ فِيهَا رُكْعَةٌ وَاحِدَةٌ لِتَكُونَ أَحَقَّ عَلَيْهِمْ وَلِأَنَّ تَصْيِيرَ رُكْعَاتِ الصَّلَاةِ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ فَرَادًا نَحْمُ تَرَكَ الْغَدَاةَ عَلَى حَالِهَا لِأَنَّ الْإِسْتِعَالَ فِي وَقْتِهَا أَكْثَرُو الْمُبَادَرَةَ إِلَى الْحَوَائِجِ فِيهَا أَعْمُ وَلِأَنَّ الْقُلُوبَ فِيهَا أَخْلَى مِنَ الْفِكْرِ لِقَلَّةِ مُعَامَلَاتِ النَّاسِ بِاللَّيْلِ وَقِلَّةِ الْأَخْذِ وَالْإِعْطَاءِ فَالْإِنْسَانُ فِيهَا أَقْبَلَ عَلَى صَلَاتِهِ مِنْهُ فِي غَيْرِهَا مِنَ الصَّلَوَاتِ ...؛

امام رضا عليه السلام فرمودند: ... اصل نماز یک رکعت بوده است واز یک رکعت کمتر، نماز نیست. خداوند دانست که بندگان آن یک رکعت را که از آن کوتاه تر وجود ندارد کامل، تمام و با حضور قلب به جا نخواهند آورد، بنا براین یک رکعت نماز به همه نمازها اضافه شد که با رکعت دوم نواقص رکعت اول جبران گردد. رسول الله صلی الله علیه و آله دانست که بندگان این دو رکعت را تمام و کمال ادا نخواهند کرد، لذا به نماز ظهر و عصر و عشا دو رکعت اضافه فرمود؛ چرا که این دو رکعت اتمام کننده دو رکعت قبلی باشد. از آنجایی که هنگام نماز مغرب فرصت کمتری برای مردم وجود دارد، در آن هنگام مشغول افطار و خوردن و آماده شدن برای خواب

هستند، به نماز مغرب یک رکعت اضافه نمود تا نماز مغرب خفیف‌تر باشد و نماز صبح را به حال خود رها نمود؛ چراکه در هنگام بامداد اشتغال و مبادرت به سمت حاجت‌ها بیشتر است و در عین حال قلب‌ها خالی از خطورات فکری است. در شب، معاملات و گرفتن و اعطاکردن کمتر از روز است، بنا بر این قلب انسان نسبت به زمان‌های دیگر به نماز توجه بیشتری دارد»^۱.

حضور قلب، ادب نماز و نشانه ایمان

حضور قلب، ادب حضور در پیشگاه الهی است. نمازگزاری که در حین سخن‌گفتن با خالق خویش قلبش از او غافل باشد، ادب تکلم با حضرت حق را رعایت ننموده است. نمازگزار باید در هنگام نماز خضوع و خشوع خویش را در پیشگاه خداوند یادآور باشد و در مقابل او همچون عبدی ذلیل و خاشع بایستد.

۱. علل الشرائع، ج ۱، ص ۲۶۱.

از امام رضا علیه السلام درباره ادب نماز پرسیده شد و ایشان در پاسخ فرمودند:

«حُضُورُ الْقَلْبِ وَافْرَاقُ الْجَوَارِحِ وَذُلُّ الْمَقَامِ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَيَجْعَلُ
الْجَنَّةَ عَنْ يَمِينِهِ وَالنَّارَ يَمِينَهَا عَنْ يَسَارِهِ وَالصِّرَاطَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَاللَّهَ أَمَامَهُ!»

حضور قلب و فارغ نمودن جوارح در پیشگاه او و قرار گرفتن مانند عبد ذلیل و اینکه نمازگزار بهشت را در سمت راست خود و آتش را در سمت چپ خویش و صراط را روبه رو و خداوند متعال را در مقابل خویش ببیند».

واضح است که حضور قلب و ادب حضور در پیشگاه الهی فرع برداشتن ایمان به خالق یکتا و معاد است، بنا بر این بندگان در داشتن حضور قلب با یکدیگر متفاوت هستند؛ چرا که انسان‌ها در مراتب ایمان مختلف‌اند.

حضور قلب، ادای حقوق نماز

«قَالَ الْإِمَامُ زَيْنُ الْعَابِدِينَ عليه السلام: فَأَمَّا حُقُوقُ الصَّلَاةِ فَأَنْ تَعْلَمَ أَنَّهَا وَفَادَةٌ إِلَى اللَّهِ وَأَنْتَ فِيهَا قَائِمٌ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ فَإِذَا عَلِمْتَ ذَلِكَ كُنْتَ حَلِيقاً أَنْ تَقُومَ فِيهَا مَقَامَ الْعَبْدِ الدَّلِيلِ الرَّاعِبِ الرَّاهِبِ الْحَائِفِ الرَّاجِي الْمُسْتَكِينِ الْمُتَضَرِّعِ الْمُعْظِمِ مَقَامَ مَنْ يَقُومُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِالسُّكُونِ وَالْوَقَارِ وَخُشُوعِ الْأَطْرَافِ وَلَيْنِ الْجَنَاحِ وَحُسْنِ الْمُنَاجَاةِ لَهُ فِي نَفْسِهِ وَالظَّلْبِ إِلَيْهِ فِي فَكَاكِ رَقَبَتِهِ الَّتِي أَحَاطَتْ بِهَا خَطِيئَتُهُ وَاسْتَهْلَكَتْهَا دُنُوبُهُ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ!»

امام سجاد عليه السلام فرمودند: حق نماز این است که بدانی نماز، رفتن به سوی خداوند متعال است در حالی که تو در مقابل او ایستاده‌ای و هنگامی که این را دانستی سزاوار است که تو در مقام بنده ذلیلی باشی که به پروردگار رغبت دارد و

از او ترسان و به او امیدوار و در مقابل او بیچاره و تضرع کننده است، عبدی که مقام خدا را بزرگ می‌دارد با وقار و خشوع اعضا و مناجات نیکو و استغفار از گناهانی که او را احاطه کرده است...».

آثار حضور قلب

جلب محبت خداوند متعال

«قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا يَجْمَعُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِلْمُؤْمِنِ الْوَرَعَ وَالزُّهْدَ فِي الدُّنْيَا إِلَّا رَجَوْتُ لَهُ الْجَنَّةَ قَالَ ثُمَّ قَالَ وَ إِنِّي لِأَحِبُّ لِلرَّجُلِ مِنْكُمْ الْمُؤْمِنِ إِذَا قَامَ فِي صَلَاةٍ فَرِيضَةٍ أَنْ يُقْبَلَ بِقَلْبِهِ إِلَى اللَّهِ وَلَا يَشْغَلَ قَلْبَهُ بِأَمْرِ الدُّنْيَا فَلَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ يُقْبَلُ بِقَلْبِهِ فِي صَلَاتِهِ إِلَى اللَّهِ إِلَّا أَقْبَلَ اللَّهُ إِلَيْهِ بِوَجْهِهِ وَأَقْبَلَ بِقُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ إِلَيْهِ بِالْمَحَبَّةِ لَهُ بَعْدَ حُبِّ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِيَّاهُ!»

امام صادق عليه السلام فرمود: خداوند متعال جمع نمی‌کند برای مؤمنی ورع و زهد را در

دنیا الا اینکه من برای او امید بهشت دارم، سپس فرمود: به درستی که من دوست دارم مردی از شما را که هنگام نماز قلبش متوجه خداوند متعال است و قلبش را به امور دنیا مشغول نمی‌کند. هیچ مؤمنی نیست که در نماز، قلبش متوجه خداوند باشد الا اینکه خداوند به او رو می‌کند و قلوب مؤمنین با محبت به او اقبال می‌کنند پس از اینکه خداوند نیز به محبت خویش به او رو می‌کند».

پاک شدن از همه گناهان

«قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِذَا قَامَ الْعَبْدُ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَانَ هَوَاهُ وَقَلْبُهُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى انْصَرَفَ كَيْوَمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ!»

پیامبر ﷺ فرمودند: هنگامی که بنده‌ای به سمت نماز می‌رود و قلب و خاطرش به سوی خدا اقبال داشته باشد، نماز را به پایان می‌برد در حالی که مانند روزی است که از مادر متولد شده است (تمام گناهان او پاک می‌شود)».

کسب حضور قلب

حال که به طور مختصر جایگاه و اهمیت حضور قلب در عبادات و به ویژه نماز بیان شد، باید به این مهم پرداخته شود که عوامل حضور قلب کدام است و چگونه می توان نمازی به همراه حضور قلب در پیشگاه الهی به جای آورد؟
مهم ترین عوامل حضور قلب عبارت است از:

حاضر و ناظر دیدن خداوند

«قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: اَعْمَلْ عَمَلًا مَن قَدْ عَايَنَ!»

امام صادق علیه السلام فرمود: مانند کسی عمل کن که گویی [خداوند را] می بیند».

معرفت به اجزا و اذکار نماز

«قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ صَلَّى رُكُوعَتَيْنِ يَغْلَمُ مَا يَقُولُ فِيهِمَا انْصَرَفَ وَ لَيْسَ

بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ذَنْبٌ إِلَّا غَفَرَهُ لَهُ؛^۱

امام صادق عليه السلام فرمودند: هر کس دو رکعت نماز بخواند و بداند که در آن دو رکعت چه می گوید، نماز را به پایان می رساند در حالی که بین او و خداوند عزوجل گناهی نیست مگر اینکه آمرزیده شود».

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رُكْعَتَانِ خَفِيفَتَانِ فِي تَفَكُّرٍ خَيْرٌ مِنْ قِيَامٍ لَيْلَةٍ؛^۲

پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دو رکعت کوتاه با تفکر، بهتر از تمام شب نماز خواندن است».

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْعَبْدَ لِيُصَلِّيَ الصَّلَاةَ لَا يُكْتَبُ لَهُ سُدُسُهَا وَلَا عُشْرُهَا وَ إِمَّا يُكْتَبُ لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ مَا عَقَلَ مِنْهَا؛^۳

پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: گاهی اوقات بنده ای نماز می خواند، اما یک ششم یا حتی یک دهم آن نوشته نمی شود و تنها آن مقدار از نماز نوشته می شود که فهمیده شود».

۱. کافی، ج ۳، ص ۲۶۶.

۲. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۴۰؛ وَعَنْهُمْ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، «صَلَاةٌ رُكْعَتَيْنِ يَتَدَبَّرُ خَيْرٌ مِنْ قِيَامٍ لَيْلَةٍ وَالْقَلْبُ سَاهٍ»

بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۵۹.

۳. همان، ص ۲۴۹.

«قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَنْ لَمْ يَعْلَمْ تَأْوِيلَ صَلَاتِهِ هَكَذَا فَهِيَ خِدَاجٌ أَيْ نَاقِصَةٌ!»

امیرالمؤمنین علی علیه السلام فرمودند: هرکسی که این چنین^۲ تأویل نماز را نداند نماز او ناقص خواهد بود».

نماز مودع

«عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَادٍ عَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ آبَائِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: جَاءَ خَالِدُ بْنُ زَيْدٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِنِي وَأَقِلِّ لِعَلِّي أَنْ أَحْفَظَ قَالَ أَوْصِيكَ بِخَمْسٍ بَالِيَأْسٍ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ فَإِنَّهُ الْغِنَى وَإِيَّاكَ وَالظَّمْعَ فَإِنَّهُ الْفَقْرُ الْحَاضِرُ وَصَلِّ صَلَاةَ مُودِعٍ وَإِيَّاكَ وَمَا تَعْتَذِرُ مِنْهُ وَأَحِبَّ لِأَخِيكَ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ»^۳

امام رضا علیه السلام از پدران مطهر خویش نقل فرمود که خالد بن زید خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و از رسول الله صلی الله علیه و آله تقاضا کرد که به او سفارشی کوتاه بنماید تا او

۱. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۵۳.

۲. امیرالمؤمنین علی علیه السلام در روایتی تأویل اجزا و اعمال نماز را بیان فرمودند، سپس فرمودند: «در صورتی که کسی تأویل‌ها را نندند نماز او ناقص خواهد بود». این روایت در قسمت‌های بعد به مناسبت آورده خواهد شد.

۳. امالی (طوسی)، ص ۵۰۸؛ بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۳۷؛ «وإذا قام أحدكم إلى الصلاة فليصل، صلاة مودع» بحار الأنوار، ج ۸۱، ۲۳۹؛ «وعن النبي صلی الله علیه و آله قال: «إذا، صليت فاصل، صلاة مودع» بحار الأنوار، ج ۸۱، ۲۵۷.

بتواند سفارش‌های پیامبر ﷺ را حفظ کند. پیامبر ﷺ فرمود:

به پنج چیز تو را سفارش می‌کنم:

۱. یأس از آنچه که در دست مردم است که این غناست؛
۲. برحذر باش از طمع که آن فقر آشکار است؛
۳. نماز بخوان، نماز انسان وداع‌کننده (مانند کسی که آخرین نماز زندگی خویش را می‌خواند و با نماز خدا حافظی می‌کند)؛
۴. برحذر باش از کاری که به خاطر آن عذر خواهی کنی؛
۵. آنچه که برای برادرت دوست داری برای خودت نیز دوست بدار».

دور نمودن نفس از افکار دنیایی

«وَجَدْتُ فِي صُحْفِ إِدْرِيسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِذَا دَخَلْتُمْ فِي الصَّلَاةِ فَاصْرِفُوا هَهَا خَوَاطِرَكُمْ؛

در کتاب ادريس پیامبر آمده است: هنگامی که داخل در نماز شدید افکار خود

را متوجه نماز کنید».

طولانی کردن نماز

«قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: يَا أَبَا ذَرِّمًا دُمْتَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّكَ تَفْرَعُ بَابَ الْمَلِكِ وَمَنْ يُكْبِرُ فَرَعَ بَابِ الْمَلِكِ يَفْتَحْ لَهُ يَا أَبَا ذَرِّمًا مِنْ مُؤْمِنٍ يَقُومُ إِلَى الصَّلَاةِ إِلَّا تَنَاسَرَ عَلَيْهِ الْبُرْمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْعَرْشِ وَوَكَّلَ اللَّهُ بِهِ مَلَكًا يُنَادِي يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ تَعَلَّمُ مَا لَكَ فِي صَلَاتِكَ وَلَسْنَا تُنَاجِي مَا سَأَلْتُمْ وَلَا تَتَفَتَّ وَفِيمَا أَوْحَى اللَّهُ إِلَى ابْنِ عِمْرَانَ يَا مُوسَى عَجَلِ التَّوْبَةَ وَأَخْرِجِ الذَّنْبَ وَتَأَنَّ فِي الْمُكْتَبِ بَيْنَ يَدَيْ فِي الصَّلَاةِ وَلَا تَرْجُ غَيْرِي اتَّخِذْني جُنَّةً لِلشَّدَائِدِ وَحِصْنًا لِلْمَلِمَاتِ الْأُمُورِ!»

پیامبر ﷺ فرمودند: ای ابودر، مادامی که در نماز هستی، در خانه پادشاه را می زنی و هر کسی که زیاد در خانه پادشاه را بگوید، در به روی او باز خواهد شد. ای ابودر، هیچ مؤمنی نیست که اقامه نماز می کند الا اینکه همه خوبی های زمین و آسمان، بر او جمع می شود و خداوند ملکی را به او موکل می نماید و او را ندا

می‌دهد: ای فرزند آدم، اگر می‌دانستی چه چیزی در نماز برای تو است و با چه کسی در حال نجوا هستی از نماز خسته نمی‌شدی و به غیر او توجه نمی‌کردی. خداوند به حضرت موسی وحی نمود: در توبه نمودن عجله کن، گناه را به تأخیر بینداز، در مقابل من در نماز با تأنی و مکث قرار بگیر، به غیر من امیدوار نباش، من را سپری برای سختی‌ها و دژی برای ناگواری‌های امور قرار بده.»

آرامش و وقار در نماز

«عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِيْرٍ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ قَالَ عَلَيْنِكَ بِالْإِقْبَالِ عَلَى صَلَاتِكَ فَإِنَّمَا يُحْسَبُ لَكَ مِنْهَا مَا أَقْبَلْتَ عَلَيْهِ مِنْهَا بِقَلْبِكَ وَلَا تَعْبَثُ فِيهَا بِيَدِكَ وَلَا بِرَأْسِكَ وَلَا بِلِحْيَتِكَ وَلَا تُحَدِّثُ نَفْسَكَ وَلَا تَتَنَاءَبُ وَلَا تَتَمَطَّ وَلَا تُكْفِرُ فَإِنَّمَا يَفْعَلُ ذَلِكَ الْمُجْرَسُ وَلَا تَقُولَنَّ إِذَا فَرَعْتَ مِنْ قِرَاءَتِكَ آمِينَ فَإِنْ شِئْتَ قُلْتَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ... وَقَالَ لَا تَقُمْ إِلَى الصَّلَاةِ مُتَّكَاسِلًا وَلَا مُتَّنَاعِسًا وَلَا مُتَّنَاقِلًا فَإِنَّمَا مِنْ خِلَالِ النَّفَاقِ وَقَدْ نَهَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْمُؤْمِنِينَ أَنْ يَقُومُوا إِلَى الصَّلَاةِ وَهُمْ سُكَارَى يَعْينِي مِنَ النَّوْمِ وَقَالَ لِلْمُنَافِقِينَ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَأُونُ

النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا!

امام باقر علیه السلام فرمود: بر توباد به حضور قلب در نماز، به درستی که آن مقداری از نماز توفیق می شود که در آن قلب اقبال دارد و در نماز با دست و سر و محاسن خود بازی نکن و با خودت سخن مگو و خمیازه نکش و با حالت تکبر نماز بخوان و دستانت خود را بر روی هم نگذار! که این فعل مجوس است و پس از قرائت، آمین مگو و اگر خواستی پس از قرائت بگو الحمد لله رب العالمین ... در حال کسالت و چُرت زدن و سنگینی به نماز نایست که این از نشانه های نفاق است و خداوند مؤمنین را نهی نموده است از نماز خواندن در حال مستی یعنی در حال خواب آلودگی، و درباره منافقین فرموده است: هنگامی که به نمازی ایستند با کسالت نماز را به پا می دارند و در برابر مردم ریا می کنند و خدا را کم یاد می کنند».

«قَالَ الرِّضَا صَلَّوْاُتُ اللَّهُ عَلَيْهِ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَقُومَ إِلَى الصَّلَاةِ فَلَا تَقُمْ إِلَيْهَا مُتَّكَسِلًا وَلَا مُتَّنَاعِسًا وَلَا مُسْتَعْجِلًا وَلَا مُتْلَاهِيًا وَلَكِنْ تَأْتِيهَا عَلَى الشُّكُونِ وَ

۱. کافی، ج ۳، ص ۲۹۹.

۲. این عمل از مبطلات نماز در فقه شیعه است که آن را «تکفیر» می نامند.

الْوَقَارِ وَالشُّوْذَةِ وَعَلَيْكَ الْخُشُوعُ وَالْخُضُوعُ مُتَوَاضِعاً لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مُتَخَاشِعاً عَلَيْكَ خَشِيَةً [الْخَشْيَةُ] وَسَيْمَاءُ الْخَوْفِ رَاجِحاً خَائِفاً بِالطَّمَأِينَةِ عَلَى الْوَجَلِ وَالْحَذَرِ فَفَقِفْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالْعَبْدِ الْآبِقِ الْمُذْنِبِ بَيْنَ يَدَيْ مَوْلَاهُ فَصَفَّ قَدَمَيْكَ وَانْصَبْ نَفْسَكَ وَلَا تَلْتَفِتْ يَمِيناً وَشِمَالاً وَتَحَسَّبْ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ وَلَا لَا تَعْبَثْ بِلِحْيَتِكَ وَلَا بِشَيْءٍ مِنْ جَوَارِحِكَ وَلَا تُفْرِغِ أَصَابِعَكَ وَلَا تُحَكِّ بَدَنَكَ وَلَا تُوَلِّعْ بِأَنْفِكَ وَلَا بِثَوْبِكَ... وَيَكُونُ بَصْرُكَ فِي مَوْضِعِ سُجُودِكَ مَا دُمْتَ قَائِماً وَأَظْهَرُ عَلَيْكَ الْجَزَعُ وَالْهَلَعُ وَالْخَوْفُ وَازْعَبْ مَعَ ذَلِكَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلَا تَتَكَّ مَرَّةً عَلَى رِجْلِكَ وَمَرَّةً عَلَى الْأُخْرَى وَتُصَلِّيْ صَلَاةَ مُودَعٍ تَرَى أَنَّكَ لَا تُصَلِّيْ أَبَداً وَاعْلَمْ أَنَّكَ بَيْنَ يَدَيْ الْجَبَّارِ وَلَا تَعْبَثْ بِشَيْءٍ مِنَ الْأَشْيَاءِ وَلَا تُحَدِّثْ لِنَفْسِكَ وَأَفْرِغْ قَلْبَكَ وَ لِيَكُنْ شُغْلُكَ فِي صَلَاتِكَ!

امام رضا عليه السلام فرمودند: هنگامی که خواستی به سوی نماز بروی در حالت کسالت و خواب آلودگی و عجله و [در حالی که قلب تو] غافل است به سمت نماز نرو، بلکه در حالت سکون و آرامش و وقار و تأنی در نماز قرار بگیر و بر تو است

که خشوع و خضوع داشته باشی و درپیشگاه حضرت حق متواضع و خاشع باشی و برتو است که سیمای خوف و ترس از خداوند را دارا باشی و درعین حال که از او ترسان هستی، همراه با طمأنینه باشی، پس در برابر پروردگارت بایست مانند بنده فراری گناهکاری که در مقابل مولای خویش ایستاده است. محترمانه و مؤدبانه [مستقیم] بایست. به چپ و راست خود توجه نکن. به گونه ای باش که گویا او را می بینی؛ اگر چه تو خداوند را نمی بینی ولی او تو را می بیند. با محاسن و اعضای بدن بازی نکن، انگشتانت را به هم فشار نده، بدنت را نخاران، با بینی و لباست بازی نکن... و مادامی که ایستاده هستی نگاه توبه جایگاه سجده باشد و ظاهر کن در خودت جزع و خوف از خداوند را و درعین حال به پروردگارت راغب باش. این گونه نباش که یکبار برپایی و بار دیگر برپای دیگر تکیه دهی (این پا و آن پا نشو). نماز بگذار مانند کسی که آخرین نمازی است که به جای آورد و گویی پس از آن نماز دیگری نخواهد خواند. بدان که تو در مقابل خداوند جبار قرار داری و با اشیا بازی نکن و با خودت در هنگام نماز حرف نزن و قلب خود را فارغ بنما و کاملاً متوجه نماز باش...».

موانع حضور قلب

خطورات و افکار دنیایی

«قال السَّيِّدُ عَلِيُّ بْنُ طَاوُسٍ فِي سَعْدِ الشُّعُودِ، وَجَدْتُ فِي صُحْفِ إِدْرِيسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِذَا دَخَلْتُمْ فِي الصَّلَاةِ فَاصْرِفُوا لَهَا خَوَاطِرَكُمْ وَأَفْكَارَكُمْ وَادْعُوا اللَّهَ دُعَاءَ ظَاهِرًا (طاهرا) مُتَفَرِّغًا وَسَلُّوهُ مَصَالِحَكُمْ وَمَنَافِعَكُمْ بِخُضُوعٍ وَخُشُوعٍ وَطَاعَةٍ وَاسْتِكَانَةٍ وَإِذَا رَكَعْتُمْ وَسَجَدْتُمْ فَأَبْعِدُوا عَن نُّفُوسِكُمْ أَفْكَارَ الدُّنْيَا وَهَوَاجِسَ السُّوءِ وَأَفْعَالَ الشَّرِّ وَاعْتِقَادَ الْمَكْرِ وَمَأْكَلَ السُّحْتِ وَالْعُدْوَانَ وَالْأَحْقَادَ وَاطْرَحُوا بَيْنَكُمْ ذَلِكَ كُلَّهُ!»

در کتاب ادريس آمده است: هنگامی که داخل در نماز شدید خطورات و افکار خودتان را متوجه نماز نکنید و در حالی که طاهر هستید دعا کنید و قلب شما از غیر و فارغ شود و مصالح و منافع خود را در حالت خشوع و خضوع بیچارگی از خداوند بخواهید و هنگامی که رکوع و سجود را به جا می آورید افکار دنیا و

زمزمه‌ها و کارهای بد و مکروه و خوردن اموال حرام و دشمنی و کینه را به کلی دورکنید».

فعل عبث و لغو در نماز

«عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ آبَائِهِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لَكُمْ أَيُّهَا الْأُمَّةُ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ خَصْلَةً وَتَهَاكُمُ عَنْهُ كَرِهَ لَكُمْ الْعَبَثُ فِي الصَّلَاةِ" الْحَبْرُ!»

امام صادق علیه السلام به نقل از رسول الله صلی الله علیه و آله فرمودند: همانا خداوند بیست و چهار خصلت را برای شما امت اکراه دارد و شما را از آن نهی نموده است. خداوند برای شما فعل بیهوده در نماز را مکروه دانسته است».

کسالت در نماز

«عَنْ أَبِي بَصِيرٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ آبَائِهِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا يَقُومَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ مُتْكَاسِلًا وَلَا نَاعِسًا وَلَا يُفَكِّرَنَّ فِي نَفْسِهِ

فَاتَّهُ بَيْنَ يَدَيْ رَبِّهِ عَزَّوَجَلَّ وَإِنَّمَا لِلْعَبْدِ مِنْ صَلَاتِهِ مَا أَقْبَلَ عَلَيْهِ مِنْهَا بِقَلْبِهِ؛^۱
 امام صادق عليه السلام به نقل از امیرالمؤمنین عليه السلام فرمودند: هیچ یک از شما در حالی
 که کسل و خواب آلود است به سمت نماز نرود و در حال نماز با خود به تفکر
 نپردازد؛ چرا که او در برابر پروردگار قرار گرفته و تنها برای عبد، آن مقداری از نماز
 قبول خواهد شد که در آن اقبال به نماز وجود داشته باشد».

وسوسه شیطان

«عَنِ الصَّادِقِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ عليه السلام قَالَ: الْإِتِّفَاتُ فِي الصَّلَاةِ اخْتِلَاسٌ مِنَ
 الشَّيْطَانِ فَإِيَّاكُمْ وَالْإِتِّفَاتُ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يُقْبِلُ عَلَى الْعَبْدِ إِذَا
 قَامَ فِي الصَّلَاةِ فَإِذَا التَّفَّتَ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَا ابْنَ آدَمَ عَمَّنْ تَلْتَفِتُ ثَلَاثَةً
 فَإِذَا التَّفَّتَ بِالرَّابِعَةِ أَعْرَضَ اللَّهُ عَنْهُ؛^۲

امام صادق عليه السلام به نقل از امیرالمؤمنین عليه السلام فرمودند: غفلت در نماز، دزدی

۱. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۳۸.

۲. همان، ص ۲۳۹.

شیطان است، پس بر حذر باشید از غفلت در نماز؛ چرا که خداوند توجه می‌کند به بنده خود هنگامی که به نماز می‌ایستد و هنگامی که بنده در نماز غفلت می‌کند، خداوند سه بار می‌فرماید: ای فرزند آدم از چه کسی روی برگردان می‌شوی و هنگامی که برای بار چهارم [بنده از خداوند در نماز] غافل شد، خداوند متعال از او اعراض می‌نماید».

«رُويَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ الْعَبْدَ إِذَا اشْتَعَلَ بِالصَّلَاةِ جَاءَهُ الشَّيْطَانُ وَقَالَ لَهُ اذْكُرْ كَذَا اذْكُرْ كَذَا حَتَّى يُضِلَّ الرَّجُلَ أَنْ يَدْرِي كَمْ صَلَّى!»

پیامبر ﷺ فرمودند: هنگامی که عبد به نماز می‌ایستد شیطان به سمت او می‌آید و می‌گوید فلان چیز را به یاد آر، بمان چیز را به یاد آر، تا آنکه نمازگزار نداند چه مقدار نماز خوانده است».

خضوع و خشوع پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت علیهم السلام هنگام نماز

۱. پیامبر اکرم ﷺ

«وَرَوَى جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ الْقُمِّيُّ فِي كِتَابِ زُهْدِ النَّبِيِّ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ كَانَهُ تَوْبٌ مُلْتَقٍ؛^۱»

هنگامی که پیامبر اکرم ﷺ به نماز می ایستاد مانند پیراهنی آویزان شده بود (ابدا حرکت نمی کرد).

«وَرَوَى أَنَّ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يُسْمَعُ تَأْوُهُهُ عَلَى حَدِّ مِيزِلٍ حَتَّى مَدَحَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِقَوْلِهِ «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ» وَكَانَ فِي صَلَاةٍ يُسْمَعُ لَهُ أَيْزُكَازِيرُ الْمَرْجَلِ وَكَذَلِكَ كَانَ يُسْمَعُ مِنْ صَدْرِ سَيِّدِنَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِثْلُ ذَلِكَ وَكَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَنْهَجُ^۲ فِي الصَّلَاةِ مِنْ خِيفَةِ اللَّهِ تَعَالَى؛^۳»

۱. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۴۸.

۲. «النهج بالتحريك البهرو وتتابع النفس وقد نهج بالكسرينهج، ذكره الجوهري».

۳. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۵۷.

روایت شده است که حضرت ابراهیم هنگامی که نماز می خواند از راه دور ناله و آه او در برابر خدا شنیده می شد و خداوند او را در قرآن مدح نمود و فرمود: ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ﴾؛ ابراهیم بردبار و دلسوز و بازگشت کننده [به خدا] بود. و هنگامی که او در نماز بود، از او صدایی شنیده می شد مانند جوشش آب. همچنین از سینه مبارک رسول خدا ﷺ در هنگام نماز این صدا شنیده می شد، و حضرت زهرا عليها السلام از خوف خداوند به خود می لرزید.

«وَقَالَتْ عَائِشَةُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحَدِّثُنَا وَنُحَدِّثُهُ فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَكَأَنَّهُ لَمْ يَعْرِفْنَا وَلَمْ نَعْرِفْهُ!»

عایشه می گوید: پیامبر ﷺ با ما سخن می گفت و ما با او سخن می گفتیم، هنگامی که وقت نماز می شد گویی که ما را نمی شناخت و ما هم او را نمی شناختیم.»

۲. امیر المؤمنین علی علیه السلام

«وَدَكَرْ مُصَيَّفُ كِتَابِ اللُّؤْلُؤِيَّاتِ فِي بَابِ الخُشُوعِ قَالَ: كَانَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام إِذَا حَضَرَ وَقْتُ الصَّلَاةِ يَتَزَلَّزَلُ وَيَتَلَوَّنُ فَيُقَالُ لَهُ مَا لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَيَقُولُ جَاءَ وَقْتُ أَمَانَةِ اللَّهِ الَّتِي عَرَضَهَا عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ فَلَا أَدْرِي أَحْسِنُ أَدَاءً مَا حَمَلْتُ أَمْ لَا!»

امیر المؤمنین علی بن ابیطالب علیه السلام هنگام نماز، رنگ رخساره اش دگرگون می شد و شروع به لرزیدن می نمود. به او گفته می شد تو را چه می شود ای امیر المؤمنین علیه السلام؟ در پاسخ می فرمود: وقت امانتی آمده است که خداوند بر آسمان ها و زمین عرضه نمود و امتناع کردند از حمل کردن آن امانت و از حمل آن امانت ضعیف بودند و ترسان، و انسان آن امانت را حمل کرد. پس من نمی دانم به نیکویی این امانت را حمل کرده ام یا نه.»

«وَعَنْ عَلِيٍّ علیه السلام أَنَّهُ كَانَ إِذَا دَخَلَ الصَّلَاةَ كَانَ كَأَنَّهُ بِنَاءٌ ثَابِتٌ أَوْ عَمُودٌ قَائِمٌ لَا

يَتَحَرَّكَ وَكَانَ زُبْمًا رَكْعَ أَوْ سَجْدَ فَيَقَعُ الظَّيْرُ عَلَيْهِ وَلَمْ يُطِقْ أَحَدًا أَنْ يَخْكِي صَلَاةَ
رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَّا عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَعَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ!

امیر المؤمنین علی علیه السلام هنگامی که داخل در نماز می شد گویی بنایی ثابت یا ستونی ایستاده بود. هیچ گونه حرکتی نمی کرد و برخی اوقات که به رکوع و سجود می رفت پرنده ای بر او می نشست و هیچ کس نمی توانست نماز رسول خدا صلی الله علیه و آله را حکایت کند جز علی بن ابیطالب علیه السلام و علی بن الحسین علیهما السلام».

۳. امام حسن مجتبی علیه السلام

«عَنِ الصَّادِقِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ علیه السلام كَانَ إِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ تَزَعَّدُ فَرَائِضُهُ بَيْنَ يَدَيْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَكَانَ إِذَا ذَكَرَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ اضْطَرَبَ اضْطَرَابَ السَّلِيمِ وَسَأَلَ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَتَعَوَّذَ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ»

امام صادق علیه السلام فرمودند: هنگامی که امام حسن علیه السلام به نماز می ایستاد اعضای

۱. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۶۴.

۲. همان، ص ۲۵۸.

او شروع به لرزیدن می نمود و هنگامی که یاد بهشت و جهنم می کرد، مانند مار گزیده به اضطراب می افتاد و از خداوند بهشت را می خواست و از جهنم به خدا پناه می برد».

۴. امام سجاد علیه السلام

«عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِنِّي رَأَيْتُ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عليه السلام إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ غَشِيَ لَوْنَهُ لَوْنُ أَخْرُفٍ قَالَ لِي وَاللَّهِ إِنَّ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ كَانَ يَعْزِفُ الَّذِي يَفُومُ بَيْنَ يَدَيْهِ!»

ابان بن تغلب به امام صادق علیه السلام عرض کرد: امام سجاد علیه السلام را دیدم هنگامی که نماز می خواند رنگ صورتش کاملاً عوض می شد. امام علیه السلام فرمود به خدا سوگند علی بن الحسین علیه السلام می شناخت آن کسی را که در مقابلش ایستاده بود».

عَنْ الثَّمَالِيِّ قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيَّ بْنَ الْحُسَيْنِ عليه السلام يُصَلِّي فَسَقَطَ رِدَاؤُهُ عَلَى أَحَدٍ

مَنْكِبِيهِ فَلَمْ يُسَوِّهِ حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَلَاتِهِ قَالَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ وَيْحَكَ بَيْنَ
يَدَيَّ مَنْ كُنْتُ؟ إِنَّ الْعَبْدَ لَا يَقْبَلُ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا مَا أَقْبَلَ عَلَيْهِ مِنْهَا بِقَلْبِهِ؛

ابوحمزه ثمالی گفت: دیدم امام سجاد علیه السلام نماز می خواند و عباى ایشان بر روی
یک دوشش افتاده بود و آن را درست نکرد تا از نماز فارغ شد. در این باره از او
سؤال کردم، فرمود: وای بر تو، من در مقابل چه کسی ایستاده بودم، به درستی که
نماز از بنده قبول نمی شود به جز آن مقداری که در آن، قلب اقبال دارد».

«قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام: كَانَ أَبِي يَقُولُ كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیه السلام إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ
كَأَنَّهُ سَائِقُ شَجَرَةٍ لَا يَتَحَرَّكُ مِنْهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا حَرَّكَتِ الرِّيحُ مِنْهُ؛»

امام صادق علیه السلام می فرمود: امام سجاد علیه السلام هنگامی که به نماز می ایستاد مانند
شاخه ای از درخت بود. چیزی از او تکان نمی خورد الا اینکه باد آن را تکان
می داد».

۱. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۳۷.

۲. کافی، ج ۳، ص ۳۰۰.

«قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عليهما السلام إِذَا قَامَ فِي صَلَاتِهِ غَشِيَ لُونَهُ لَوْنُ
 أَخْرُوكَانَ قِيَامُهُ فِي صَلَاتِهِ قِيَامَ الْعَبْدِ الدَّلِيلِ بَيْنَ يَدَيِ الْمَلِكِ الْجَلِيلِ كَانَتْ
 أَعْضَاؤُهُ تَرْتَعِدُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَكَانَ يُصَلِّي صَلَاةَ مُودَعٍ يَرَى أَنْ لَا يُصَلِّيَ بَعْدَهَا
 أَبَدًا وَقَالَ إِنَّ الْعَبْدَ لَا يَقْبَلُ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَّا مَا أَقْبَلَ عَلَيْهِ مِنْهَا بِقَلْبِهِ فَقَالَ رَجُلٌ
 هَلَكْنَا فَقَالَ كَلَّا إِنَّ اللَّهَ مُتِمُّ ذَلِكَ بِالتَّوَافِلِ!»

امام باقر عليه السلام فرمودند: امام سجاد عليه السلام هنگامی که به نماز می ایستاد رنگ او
 دگرگون می شد و قیام او در نماز مانند ایستادن بنده ذلیل در مقابل پادشاهی
 بزرگ بود. اعضای او از ترس خداوند می لرزید و گویی آخرین نمازی است که به
 جامی آورد و گویی پس از آن دیگر نمازی نخواهد خواند و فرمود: نماز بنده قبول
 نمی شود الا مقداری از آن که قلبش متوجه خداوند بوده است. مردی گفت: ما
 هلاک شدیم (هیچ وقت نماز ما به طور کامل، مقبول درگاه الهی واقع نمی شود)
 امام فرمود: هرگز این طور نیست، خداوند نقصان نماز را با نمازهای نوافل کامل
 می کند.»

۵. امام باقر و امام صادق علیهما السلام

«عَنْ أَبِي أَيُّوبَ قَالَ: كَانَ أَبُو جَعْفَرٍ وَأَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليهما السلام إِذَا قَامَا إِلَى الصَّلَاةِ تَغَيَّرَتْ أَلْوَانُهُمَا حُمْرَةً وَمَرَّةً صُفْرَةً كَأَنَّمَا يُنَاجِيَانِ شَيْئًا يَرِيَانِهِ؛

امام باقر و امام صادق علیهما السلام هنگام نماز، رنگ صورتشان عوض شده و به زردی و قرمزی مایل می شد مانند اینکه کسی را می دیدند که با او مناجات می کردند».

«وَلَقَدْ صَلَّى أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام ذَاتَ يَوْمٍ فَوَقَعَ عَلَى رَأْسِهِ شَيْءٌ فَلَمْ يَنْزِعْهُ مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى قَامَ إِلَيْهِ جَعْفَرٌ فَنَزَعَهُ مِنْ رَأْسِهِ تَعْظِيمًا لِلَّهِ وَإِقْبَالًا عَلَى صَلَاتِهِ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ ﴿أَقْرَبُ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا﴾ وَهِيَ أَيْضًا فِي الْوَلَايَةِ؛

امام باقر علیه السلام روزی در حال نماز خواندن بودند که چیزی بر سر مبارک ایشان افتاد، ایشان آن را از سر خود برداشتند تا اینکه امام صادق علیه السلام برخاست و از سر پدیر آن شیء را برداشت و این به خاطر تعظیم خداوند متعال و اقبال به نمازش بود

۱. بحار الأنوار، ج ۸۱، ص ۲۴۸.

۲. همان، ص ۲۵۳.

واین همان فرموده خداوند متعال است ﴿أَقِمُّوْجْهَكُمْ لِلدِّیْنِ حَنِیْفًا؛ روى خود را متوجه دین خدا کن﴾، همچنین این آیه شریفه درباره ولایت نیز هست: «.

